

O LECȚIE DE VIAȚĂ: MARGUERITE YOURCENAR ȘI „MEMORIILE LUI HADRIAN“

Dr. N. Stănicel

Am recitat după mai mulți ani romanul istoric al scriitoarei Marguerite Yourcenar intitulat „Memoriile lui Hadrian“.

Am re trăit acea senzație plăcută întâlnită la prima lectură.

Este harul capodoperelor literare de a trezi în sufletul cititorului acea emoție estetică menită să-l înalțe spiritual.

Recitim, de fapt, pentru a ne desfăta sufletul cu sublimul întâlnit în orice capodoperă literară. Dar recitim și pentru a pătrunde în esența gândirii autorului care a creat-o și nu în ultimul rând pentru că știm din propria noastră experiență că doar recitirea este adevărata citire. Mai toți marii scriitori au recitat mult.

Luis Borges a citit de mai multe ori „Divina Comedie“, savurând de fiecare dată frumusețea fiecărui vers a celor 100 de cânturi.

Cioran mărturisea într-un interviu că a recitat cu aceeași plăcere de cinci sau șase ori întreaga operă a lui Dostoievski. Și exemplele pot continua.

De fiecare dată când recitim, constatăm cu plăcere că noi amănunte vin să completeze cunoașterea operei respective.

Romanul „Memoriile lui Hadrian“ a situat-o pe Marguerite Yourcenar printre personalitățile literare de excepție ale secolului XX.

Academia Franceză a primit-o printre membrii săi în anul 1980, fiind prima femeie admisă în această prestigioasă instituție.

Marguerite Yourcenar, romancieră, eseistă și traducătoare din limba greacă, engleză și americană, s-a născut la Bruxelles la 7 iunie 1903. A crescut în Franța, dar și-a petrecut viața în Italia, Elveția și Grecia, stabilindu-se în final în Statele Unite ale Americii pe insula Mount Desert (muntele pustiu) unde a și murit în 1987.

Romanul tratează personalitatea marelui împărat roman Hadrian dintr-o perspectivă istorică, filozofică, moral comportamentală și nu în ultimul rând, dintr-una poetică. De aici și plăcerea de a pătrunde pe nesimțite într-o lume trăită cu aproape două mii de ani în urmă, constatând că sufletul omenesc este

același, indiferent de timpul care s-a scurs, cu aceleași sensibilități și cu aceleași cruzimi întâlnite la omul actual.

Fără îndoială că legile impuse de acest înțelept împărat roman provinciilor aflate la marginea imperiului sub conducerea Romei, și anume permisiunea acordată veteranilor de a se căsători cu femeile barbare, recunoscându-li-se copiii, bucurându-se astfel de toate drepturile, a contribuit la formarea poporului nostru, ca să nu mai vorbim de faptul că administrația romană instituită pe teritoriul vechii Dacii, a dus la prosperitatea acestor ținuturi prin construcții de orașe și drumuri.

O puternică pasiune, aproape obsesivă, pentru istoria Imperiului Roman în secolul al II-lea și în mod deosebit pentru personajul ales ca subiect al lucrării sale, împăratul Hadrian, pe care l-a studiat, zugrăvinduo-l apoi împreună cu epoca sa istorică, a determinat-o pe Marguerite Yourcenar să-și consacre o mare parte din viața acestui scop.

Început în anul 1924, când autoarea avea doar 21 de ani, romanul a fost finalizat după aproape douăzeci și cinci de ani, fiind editat în anul 1951.

Impresionează perseverența cu care a cercetat tot, absolut tot ce se putea afla în legătură cu acest împărat atât de deosebit față de ceilalți împărați care l-au precedat.

A mers pe urmele personajului său peste tot, analizându-i cu atenție fiecare gest, oricare faptă, căutând să pătrundă cât mai adânc în sufletul său. A recitat în original întreaga literatură greacă și latină de care dispunea împăratul. Cronicile „Dio Cassius“ și „Istoria Auguste“ au fost izvoarele principale privitoare la viața acestuia.

Numărările mențiuni despre împărat și anturajul său, întâlnite la aproape toți scriitorii secolului II și III, au ajutat-o la completarea informațiilor întâlnite în cronici.

Fiecare statuie sau fragment dintr-o relicvă, fiecare obiect sau monedă care aveau legătură cu personajul său era cercetată.

Unele considerații privind caracterul sălbatic al războaielor dacice și sarmatice au avut ca sursă Columna lui Traian.

Până și unele detalii istorice întâlnite în Talmud cu un imens material legendar, legate de războiul din Palestina, au fost luate în considerație.

Strădania autoarei privind documentarea și elaborarea romanului într-un timp atât de îndelungat pentru a reda operei sale acea strălucire care să încante cititorul, situându-l în lumea descrisă pentru a înțelege pe deplin, ne poartă cu gândul la marele Goethe, care a studiat la capodopera sa „Faust“ întreaga viață, terminând-o abia la bătrânețe. Păstrăm, desigur, raportul valorilor făcând această comparație.

Toată această muncă a însemnat un imens efort fizic și intelectual; multe mii de pagini citite și analizate.

Unele afirmații făcute de autoare în „Carnetele de note“ care însoțesc romanul și care justifică unele aspecte ale lucrării, considerându-le interesante, le consemnez.

„Dacă acest om n-ar fi menținut pacea lumii și n-ar fi refăcut economia imperiului, fericirile și nefericirile lui, m-ar fi interesat mai puțin.“

Ea a trebuit să accepte ideea că adevărul nu este niciodată pur.

În timp ce se documenta, a constatat uneori, foarte rar însă, că împăratul mințea, și atunci era nevoită să-l lase să mintă, așa cum noi toți o facem.

Pe măsură ce-l studia, și-a dat seama că scrie viața unui om deosebit, încât adevărul trebuia respectat, căci dacă l-ar fi idealizat sau denigrat, s-ar fi compromis, s-ar fi descalificat.

Trebuie să menționăm un amănunt interesant care atestă valoarea din punct de vedere istoric a acestui roman și anume că el este inclus în bibliografia privind personalitatea împăratului Hadrian, în prestigiosul „Oxford Classical Dictionary“, ediția a doua din 1970.

Marguerite Yourcenar ne relatează că scrisoarea lui Hadrian către împărat privitoare la înconjurul Mării Negre este suficientă pentru a recrea, în liniile ei mari, personalitatea imperială, activitatea minuțioasă a șefului ce vrea să știe tot; interesul pentru lucrările pașnice și militare în egală măsură, gustul pentru statui asemănătoare și bine executate, pasiunea pentru poemele și legendele trecutului.

Acea scrisoare cuprinde totul; întoarcerea nostalgică la idealul Greciei Antice, aluzia discretă la amorrurile pierdute, obsesia țărilor necunoscute și a climatelor barbare.

Marguerite Yourcenar consemnează un amănunt: „Dacă am ales să scriu aceste memorii ale lui Hadrian la persoana întâi, e pentru motivul de a nu avea câtuși de puțin nevoie de nici un intermediar, fie chiar eu însumi.“

Hadrian putea vorbi despre viața lui cu mai multă siguranță și subtilitate decât mine.“

Marguerite Yourcenar spune că a încercat să refacă dinlăuntru ceea ce arheologii secolului al XIX-lea au făcut din afară și ne-a mai menționat

faptul că toate manuscrisele acestei cărți au fost distruse și că o mare parte din viața sa s-a scurs încercând să definească, apoi să zugrăvească pe acest om singur, legat de altminteri de tot ce-l înconjura.

Dar prin ce se distanțează acest împărat de toți ceilalți? În primul rând el a știut să pună bazele unei păci trainice, în special cu parții, care avea să dureze aproape un secol. Pentru a obține liniștea în afara Imperiului Roman, a renunțat la cuceririle lui Traian în Orient, acordând totodată principilor recalcitranți care tulburau liniștea în regiune unele recompense. Pentru ca popoarele barbare de la granițele imperiului să se teamă totuși de romani, a menținut pe picior de luptă, instruindu-le și efectuând lucrări genistice, toate legiunile răspândite la hotarele imperiului.

Două treimi din cei douăzeci și unu de ani de domnie, împăratul le-a petrecut în călătorii de vizite de lucru, inspectând unitățile militare, dar și felul cum se desfășura viața civilă în provinciile imperiului.

A extins comerțul până în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii cunoscute: China, India, Indonezia, Sudul Africii, Nordul Europei și până în nord-estul continentului.

Este primul împărat care a susținut economia provinciilor încurajându-le specificul.

Și Traian a fost un împărat mare, care a instaurat un regim imperial firesc, pragmatic, după regimul totalitar și de teroare al lui Domițian, dar n-a știut să pună frâu dorinței sale de cucerire.

Un capitol important în domnia lui Traian l-a constituit Războaiele Dacice și cele Sarmatice.

În primul război dacic, Hadrian era ofițer de stat major, iar în cel de-al doilea a condus Legiunea întâi Minerva.

Hadrian avea propria sa viziune istorică, fiind optimist privind viitorul îndepărtat, pentru că el știa că civilizația romană va avea un sfârșit.

S-a ocupat în mod deosebit de refacerea echilibrului natural, plantând păduri în Asia, dând în folosință pământurile roditoare, dar părăsite ale Italiei, creând ferme specializate pe anumite produse vegetale și animale. A oprit devastarea faunei și florei din zonele extensiv exploatate. A urmărit protejarea Italiei de depopulare, întemeind în același timp numeroase așezări urbane în provinciile imperiului.

Este interesant de constatat cum acum, după aproape două mii de ani, omenirea se confruntă cu probleme asemănătoare, însă desigur mult mai îngrijorătoare.

Și Marguerite Yourcenar a fost o înflăcărată luptătoare pentru supraviețuirea omenirii. A contribuit printr-o insistență activitate de lămurire a societății privind în special pericolul nuclear.

Hadrian a fost un om inteligent, acordând importanță tuturor domeniilor de activitate umană. Și-a îndreptat privirile spre trecut, dar n-a uitat nici o clipă viitorul. În momentele de criză a dat dovadă de luciditate, depășind obstacolele. El a traversat toate treptele educației greco-romane până la vârsta maturității, fiind cu precădere instruit în disciplinele umaniste.

Formația lui nu era a unui principe ereditar pregătit pentru a governa, ci a unui om însetat de cunoașterea vieții sub toate aspectele ei. Formația lui filozofică era stoică, situată între forma cerebrală a lui Seneca și cea sentimentală a lui Marcus Aurelius.

Tânăr fiind, nu disprețuia plăcerile trupului și nici ale artelor. El era omul care trebuia să facă față tuturor împrejurărilor vieții în spiritul omeniei.

Hadrian considera că omul trebuie să-și găsească sprijinul în el însuși, neașteptându-l din afara sa.

El a știut să ducă viața obișnuită a unui particular înfruntând toate greutățile ei. N-a ales asceza pentru că această formă de viață denaturează ființa umană.

Statul roman în timpul lui Hadrian se afla în faza principatului, în care puterea supremă era deținută de o singură persoană.

Imperiul era un stat multiethnic, cu amestec de limbi, credințe și obiceiuri, de care conducerea supremă a ținut întotdeauna seama. Libertatea individuală era determinată de cea socială prin două coordonate: sclavia și supunerea la Regimul Imperial. Sclavia era însă atenuată în sensul că sclavul nu mai era integral la dispoziția stăpânului. Hadrian s-a ocupat de legiferări în avantajul sclavului.

Până la desființarea imperiului a existat un adevărat cult al muncii, o disciplină a individului, căci exista o libertate economică de credință și de administrare locală, de inițiativă, care favoriza dezvoltarea normală a individului – iar clasa politică era extrem de redusă.

Secolul al II-lea în care a domnit Hadrian a fost al apogeului imperiului. Această stare a durat până la jumătatea secolului al III-lea când a început marea criză.

Capacitatea de administrare a lui Hadrian a făcut posibilă crearea de cadre bine pregătite, calificate, repartizate la nivelul tuturor unităților administrative, de la centru până la periferie. Această formare de cadre, de care s-a ocupat în mod deosebit, i-a folosit mai târziu la recrutarea colaboratorilor apropiați.

Ordinea lucrurilor așezate și lăsate să funcționeze de la sine, supravegheate însă discret, a fost cheia succeselor acelei perioade.

Religia greco-romană n-a fost niciodată dogmatică, dar apariția dogmelor, a marilor religii ale omenirii au barat unele domenii ale spiritului.

Dogmatismul creștin a oprit în loc totul pentru un mileniu.

În „Memoriile lui Hadrian“, Marguerite Yourcenar judecă foarte obiectiv atât dogmatismul iudaic, cât și pe cel creștin.

Voi prezenta în continuare unele secvențe din acest roman așa cum au fost înfățișate de autoare, pentru a putea pătrunde în atmosfera acelei perioade descrise cu atât talent, dar totodată și în viața acestui împărat care poate reprezenta un model pentru cei care au sarcina de a conduce omenirea.

Toate afirmațiile aparțin împăratului Hadrian, el fiind singurul povestitor.

„În fața medicului e greu să rămâi împărat și e tot atât de greu să-ți păstrezi calitatea de om.“

„A practicat oare cineva medicina vreme de mai bine de treizeci de ani fără a avea ce să-și reproșeze?“

„Dar nimeni nu poate depăși limitele firii: picioarele umflate nu mă mai țin în timpul lungilor ceremonii romane; mă sufoc, am însă și șazececi de ani.“

„Cu toate acestea am ajuns la vârsta la care pentru fiecare viața înseamnă o înfrângere acceptată.“

„Șansele de a sfârși printr-o lovitură de pumnal în inimă sau căzând de pe cal sunt tot mai puține; ciuma pare improbabilă, lepra sau cancerul se vădesc definitiv excluse.“

„Tovarășul ultimelor mele vânători a murit tânăr și gustul pentru atari plăceri violente mi-a scăzut mult de la plecarea lui.“

„Poate că am cruțat cât am putut sângele omenesc, pe care uneori îl preferam în adâncul meu, oamenilor.“

„Renunțarea la călărie e un sacrificiu și mai dureros; vânatul nu-i decât un adversar, dar calul este un prieten.“

„Ghiftuiala în zilele următoare a fost dintotdeauna ambiția, bucuria și orgoliul înnăscut al săracimii.“

„Romanii noștri se îndoapă cu prescuri, se înecă cu sosuri și se otrăvesc cu mirodenii.“

„Abținerea de la carne am experimentat-o pentru puțină vreme în școlile de filozofie unde se cade să încerci o dată pentru totdeauna fiecare fel de conduită.“

„Dintre toate jocurile, cel al dragostei este singurul care riscă să ne tulbure sufletul și tot singurul în care judecătorul se lasă în mod obligatoriu pradă frenezicii corpului.“

„– Jocul acesta misterios, care începe cu dragostea pentru corp și ajunge la cea pentru ființă, mi s-a părut destul de frumos încât să merite să-i dedic o parte din viață.“

„– Dragostea ne poartă către o lume deosebită, în care altădată nu puteam ajunge, tărâm unde ne rătăcim imediat ce arderea se stinge sau plăcerea se termină.“

„– Tehnica seducătorului irezistibil presupune, spre a trece de la o ființă la alta, o anumită ușurință, o indiferență față de oameni ce nu-mi stă în fire. N-am înțeles niciodată cum te poți sătura de cineva.“

„– Iubitorul de frumusețe sfârșește prin a o găsi peste tot ca pe filonul de aur în straturile cele mai sterile.“

„– Căutătura oblică a patronului tavernei, care-mi pune de-o parte vinul cel mai bun, în detrimentul altuia, era de ajuns pentru a gusta în tinerețe din viața de petreceri a Romei.“

„– Ca toată lumea, nu dispun decât de trei mijloace spre a-mi da seama cât valorează existența umană: cercetarea propriului «eu», cea mai grea și primejdioasă metodă, dar și cea mai fecundă, apoi observarea oamenilor, care reușesc cel mai adesea să-și ascundă secretele, sau să ne facă să credem că le au într-adevăr și cărțile cu specificile lor greșeli de perspectivă, care iau naștere printre rânduri. Am citit aproape tot ce au scris istoricii, poeții și chiar povestitorii noștri. Tuturor le datorez multe cunoștințe.“

„– M-aș împăca foarte greu cu o lume lipsită de cărți. Realitatea de fapt nu-i cuprinsă în ele pentru că nu pot intra toate acolo.“

„– Majorității oamenilor le place să-și rezume viața într-o formulă, uneori într-o laudăroșenie sau văicăreală, cel mai adesea reproșând altora nereușita lor.“

„– Cum se întâmplă de obicei, mă pot defini mai exact prin ceea ce n-am fost; bun soldat, nu însă mare capacitate militară; amator de artă, dar nu artistul ce Nero în clipa morții credea că fusese; capabil de crime, dar nu acoperit de ele.“

„– În ce mă privește, am trecut rând pe rând prin toate pozițiile extreme fără să zăbovesc pe nici una; viața m-a făcut mereu să lunec.“

„– Din când în când, cred în a recunoaște mâna fatalității într-o întâlnire, o prevestire, o serie de întâmplări.“

„– Primele mele patrii au fost cărțile. Într-o măsură mai mică, școlile.“

„– Fiecare decide, trăiește și moare după propriile sale legi.“

„– Lui Scaurus îi voi fi recunoscător până la moarte pentru că m-a pus să învăț grecește. Am iubit această limbă pentru flexibilitatea trupului ei bine făcut, pentru bogăția vocabularului, dovedind

la fiecare cuvânt contactul direct și variat cu realitatea, și pentru că aproape tot ce oamenii au spus mai bine a fost spus în grecește.“

„– În timpul războiului iudaic, rabinul Iosua mi-a explicat literă cu literă anumite texte ale acestei limbi de sectari obsedați într-atât de Dumnezeul lor, încât au uitat de cele omenești.“

„– Imperiul l-am administrat în latinește, epitaful meu va fi cioplit pe zidul mausoleului de pe malul Tibrului tot în latină, dar ca grec aș fi vrut să gândesc și să trăiesc.“

„– Leotihdes m-a învățat să prefer cuvintelor faptele: să nu mă-ncred în formule, să observ mai mult decât să trag concluzii.“

„– În senat mi se spunea «studentul grec». Începusem să am propria-mi legendă, acest reflex scriitor straniu, produs jumătate de faptele noastre și jumătate de ceea ce vulgul crede despre ele.“

„– Nu disprețuiesc oamenii. Dacă aș fi făcut-o n-aș fi avut nici un drept, nici vreo rațiune să încerc să-i conduc. Știu că sunt ignoranți, avizi, fără astâmpăr, în stare de aproape orice ca să reușească, să se arate capabili chiar în fața lor înșiși sau pur și simplu pentru a scăpa de suferință. Știu, și eu sunt ca ei, cel puțin uneori, sau aș fi putut fi. Deosebirile ce le observ între altul și mine, sunt prea neglijabile ca să conteze în socoteala finală.“

„– Cei mai opaci oameni nu sunt lipsiți de licăriri; un asasin cântă bine la fluier, contramaistrul care sfâșie cu lovituri de bici spatele sclavilor poate că este un fiu bun, idiotul cela, și-ar împărți cu mine ultima bucată de pâine. Puțini sunt aceia pe care să nu-i poți învăța să facă mulțumitor ceva. Marea noastră greșală este că încercăm să solicităm fiecăruia în parte virtuțile pe care nu le are, neglijând a cultiva pe cele ce le posedă. Chiar și egoismul poate fi folosit în scopuri utile.“

„– Aproape toți nu-și dau seama deopotrivă de libertatea ce li se cuvine și de adevărata lor servitute. Își blestemă lanțurile, uneori par să se laude cu ele. Nu se pricep să-și făurească jugul cel mai ușor. În ce mă privește, am căutat libertatea mai mult decât puterea care și ea în parte înlesnea libertatea.“

„– Când ceva îmi displăcea făceam din el obiect de studiu; mă străduiam cu dibăcie să îl transform în prilej de bucurie.“

„– Dacă aș fi supus vreodată torturii și neîndoielnic boala își va lua asupra-și sarcina de a mă supune, nu sunt sigur că voi obține de la sine pentru timp îndelungat imposibilitatea lui Teaseas, voi avea cel puțin puterea de a nu mă manifesta decât prin gemăt.“

„– Vestea asasinării lui Domițian, anunțată la puține zile după sosirea mea în tabără, nu a uimit pe nimeni, ci a bucurat pe toată lumea.“

La scurtă vreme, Traian a fost adoptat de Nerva.“

„– Pentru prima oară în Sciția m-am aflat față-n față cu adevărata iarnă care în țările noastre își face mai mult sau mai puțin scurte apariții, acolo însă ea se instalează pentru lungi perioade de timp, luni de zile, iar mai la nord o găsești perpetuă, fără început și sfârșit. Ne apărăm de frig cu blănuri. În unele zile în stepă, zăpada ștergea denivelările și așa puțin observabile, galopai într-o lume a spațiului și a atomilor puri.“

„– Traian a primit vestea venirii lui la putere cu o naturalețe demnă de admirat. Se aștepta demult. Planurile sale nu s-au schimbat cu nimic. A rămas ceea ce a fost dintotdeauna și ceea ce va fi până la moarte, un conducător de armată. Personal îi inspiram prea puțină încredere, era vărul meu mai mare cu 24 de ani și cotutore de la moartea tatălui meu.“

„– Traian, puțin cultivat, avea pentru filozofi și oamenii de litere un respect înduioșător, dar una este să-i admiri de departe pe marii filozofi și alta să ai alături un tânăr locotenent prea instruit în literatură. Bunul meu renume era o încredințare, dar pentru el rămâneam în continuare un tânăr tribun cu tot viitorul înainte, care trebuia însă supravegheat îndeaproape.“

„– Ca fire și ca viziune politică m-am opus întotdeauna soluției războiului.“

„– Prima expediție împotriva dacilor, acei ani de război, se numără printre anii mei fericiți. Începutul lor a fost dur sau mi s-a părut a fi. Atunci am ocupat doar posturi secundare nedobândind încă pe de-a-ntregul bunăvoința lui Traian. Cunoșteam însă locurile și mă știam util. Fără să-mi dau seama, iarnă după iarnă, campanie după campanie, bătălie după bătălie simțeam crescând în mine obiectii față de politica împăratului. Mai multe acțiuni strălucite, ce n-ar fi fost poate remarcate la un soldat de rând, m-au făcut vestit la Roma și m-am acoperit de un fel de glorie în fața armatei. În cele din urmă, Traian a ajuns să vadă în mine un secund, aproape un fiu, și nimic din ceea ce avea să se întâmple mai târziu nu ne-a putut separa de tot.“

„– Aflat în fruntea Legiunii întâi Minerva, cea mai glorioasă dintre toate, am primit ordin să distrug ultimele întăriri ale inamicului în zona Porțile de Fier ale Transilvaniei.“

După încercuirea fortăreței Sarmizegetusa, am intrat cu suita împăratului în sala subterană unde sfetnicii regelui Decebal se otrăviseră luând împreună ultima cină. De la Traian am primit însărcinarea să dau foc acelei ciudate grămezi de morți.

În acea seară, pe pantele câmpului de bătaie, el mi-a trecut pe deget inelul cu diamante pe care-l avea de la Nerva și care a rămas mai mult sau mai puțin chezașia succesiunii la cârma imperiului. În acea noapte am dormit mulțumit.“

„– O cicatrice la bărbie a fost pretextul de a purta barba scurtă a filozofilor greci. Veșmintele-mi erau de o simplitate pe care am exagerat-o și mai mult în anii puterii imperiale; timpul brățărilor și al parfumurilor trecuse.“

„– În unele zile când Traian nu ieșea din casă, căpătam însărcinarea să citesc chiar eu acele discursuri de care nici măcar nu lua cunoștință, iar dicțiunea mea, devenită fără reproș, făcea cinste lecțiilor actorului tragic Olympos. Aceste îndeletniciri aproape secrete atrăgeau de partea-mi intimitatea și chiar încrederea împăratului, dar vechea antipatie nu dispăruse. Împăratul îi detesta din instinct pe subalternii indispensabili. Îi păream aproape suspect tocmai fiindcă eram ireproșabil sub raportul îndatoririlor profesionale.“

„– Anturajul neoficial era de o grosolanie respingătoare, lucru care m-a făcut să evit pentru moment noi riscuri. Față de toată această lume dădeam dovadă de politețea de rigoare. Mi-au fost reproșate în acea vreme câteva adultere cu niște patriciene. Două sau trei din aceste legături așa de criticate au durat cam până la începuturile principatului meu.“

„– Roma, atât de ușor dăruibilă desfrâului, a făcut întotdeauna prea mult caz de pasiunile erotice ale celor ce-o conduceau. Aventurile mele erau mult mai modeste.“

„– Trebuie să mărturisesc că unele relatări indiscrete ale amantelor, rostite între perne, sfârșeau prin a trezi în mine oarecare simpatie pentru acei soți așa de batjocoriți și de puțin înțeleși. Și totuși printre aceste amante, pe cel puțin una am iubit-o cuprins ca de farmec. Era deopotrivă, mai fină și mai tenace, mai tandră și mai dură decât celelalte; torsul acela subțire și rotund îți amintea de trestie culcată pe spate, cu capul mic și mândru sprijinit de mine, îmi vorbea de dragostele ei cu admirabilă lipsă de jenă. Iubeam pasiunea și detașarea cu care se dădea plăcerii, gustul dificil și furia cu care-și sfâșia sufletul. Mi-a mărturisit zeci de amanți, le pierduse socoteala; eu nu eram decât un figurant tăcut, reprezentând fidelitate. Se îndrăgostise de un dansator numit Batylos atât de frumos că toate nebuniile îi erau dinainte scuzate. Îi rostea numele, plângând în brațele mele; consimțământul meu îi dădea curaj. Alteori am râs mult împreună. A murit tânără într-o insulă nesănătoasă unde familia o exilase ca urmare a unui divorț ce stârnise scandal. Mă bucur pentru ea, căci se temea să-mbătrânească. Atare sentimente nu le încercam însă niciodată pentru cei pe care i-am iubit într-adevăr.“

„– Vestea incursiunilor sarmate sosi la Roma în timpul serbării triumfului dacic al lui Traian. Această sărbătoare multă vreme amânată dură opt zile. Se scursese aproape un an până să fie aduse din Africa

și din Asia, animalele sălbatice care urmau a fi ucise în masă în arenă; masacrul a 12.000 de fiare, omorârea metodică a 10.000 de gladiatori făceau din Roma un loc blestemat al morții.“

„– Orașul luminat era insuportabil sub bucuria zgomotoasă Războiul dacic căruia Marcus și cu mine îi consacrasem patru ani de tinerețe devenise pentru plebe un pretext de chefuri scaldate în vin, un triumf brutal în reluare.

Cel dintâi război sarmatic a fost prezentat ca o expediție de pedepsire. Am fost trimis pe front cu titlul de guvernator al Panoniei și cu puteri de comandant șef. Războiul a durat unsprezece luni și a fost crunt.

Sunt convins și acum că nimicirea dacilor a fost aproape justificată; nici un șef de stat nu rabdă de bunăvoie, existența unui inamic organizat, instalat la porțile sale. Dar prăbușirea regelui Decebal a creat în acele regiuni o depresiune spre care se revărsau sarmații – hoarde ieșite de nu știu unde pustiau o țară devastată de ani de războaie, arsă și rearsă de noi și în care insuficientelor noastre efective militare le lipseau punctele de sprijin. Invadatorii mișunau ca viermii în cadavrul victoriilor dacice. Succesele recente au subminat disciplina. La avansposturi găseam ceva din nepăsarea grosolană a sărbătorilor romane.

Am revăzut tot ce văzusem deja până la saturație în timpul campaniilor dacice. Inamicul își ardea de vii prizonierii. Noi am început să-i ucidem pe cei capturați din lipsă de mijloace de transport cu care să-i expediem pe piețele de sclavi de la Roma sau din Asia.

Inamicul tortura ostaticii; mai mulți prieteni mi-au pierit în acest fel. Una dintre căpeteniile sarmaților a urmat exemplul lui Decebal; a fost găsit mort în cortul său, alături de nevestele sugrumate și de un maldăr oribil de copii morți.

Din acea zi, dezgustul pentru risipa inutilă s-a extins și asupra pierderilor barbare; regretam acei morți pe care Roma i-ar fi putut asimila și folosi cândva ca aliați împotriva unor hoarde încă și mai sălbatice. M-am întors la Roma plin de onoruri. Îmbătrânisem însă.“

„– N-aveam naivitatea să cred că evitarea tuturor războaielor va depinde întotdeauna de noi, dar voiam ca ele să fie exclusiv defensive; visam o armată instruită care să mențină ordinea la frontiere.

Aurul barbar pescuit de sub albia râului Sargeta, miile de lingouri ale regelui Decebal au ajuns doar să acopere donațiile făcute plebei, darurile militare de care am avut și eu parte.

Luxul nesăbuit al jocurilor precum și cele dintâi invenții ale marilor aventuri din Asia puneau unele probleme.

Câștigul provenit din război îl înghițea din nou războiul.

Am plecat să petrec mai multe luni în Grecia. Mi-am acordat luni de studiu și de ușoare plăceri, de plimbări pe colinele presărate cu anemone, de intim contact cu marmora goală. La Cheronea am fost două zile oaspetele lui Plutarh.

Urmele fărădelegilor romane rămăseseră peste tot vizibile. Zidurile Corintului dărâmate de Mummius și locurile lăsate goale în adâncul sanctualelor, datorită jafurilor de statui organizate în timpul scandalului călătoriei a lui Nero. Grecia sărăcită dănuia într-o atmosferă de grație meditativă de limpede subtilitate, de voluptate cuminte.

Întrevedeam posibilitatea de a-i eleniza pe barbari, de a atticiza Roma, de a impune cu încetul lumii singura cultură care s-a separat la un moment dat de monstruos, de infam, de imobil, care a inventat o definiție a metodei, o teorie a politicii și a frumosului.

Nu mă ofensa câtuși de puțin ușorul dispreț al grecilor pe care-l simțeam întotdeauna sub cele mai călduroase omagieri; îl găseam firesc. Dar pentru a lăsa grecilor timpul să continue și să desăvârșească opera, era nevoie de câteva secole de pace și de tihnitele răgazuri, de libertățile prudente pe care doar pacea le poate oferi.“

„– Împăratul pe moarte se va acoperi de glorie, iar nouă care avem să-i supraviețuim ne va reveni sarcina să rezolvăm problemele și să reparăm toate greșelile.“

„– Traian, înaintea morții, călcând peste prejudecăți personale, a lăsat de bunăvoie imperiul celui pe care-l socotea, una peste alta, cel mai demn.“

„– Luând puterea, Hadrian pune în aplicare toate planurile pe care le-a gândit neîncetat; asigurarea unei plăci care să facă posibilă prosperitatea imperiului.

Humanitas – Felicitas – Libertas, frumoasele cuvinte ce figurează pe monedele domniei mele, nu eu le-am inventat. Orice filozof grec, aproape orice roman cultivat are despre lume aceleași gânduri.“

„– Am constatat că orice explicație lucidă m-a convins întotdeauna, orice politețe m-a cucerit, orice bucurie m-a făcut aproape mereu mai înțelept. Nu dădeam crezare decât pe jumătate celor bine intenționați ce afirmă că fericirea ațâță, că libertatea molește, că omnia corupe indivizii asupra cărora acționează.“

„– Trebuie să mărturisesc că nu prea cred în legi. Prea dure, ele sunt călcate și cu bună dreptate. Prea complicate, ingeniozitatea omenească găsește ușor cum să se strecoare printre ochiurile acestei plase târșiinde și fragile. Respectul vechilor legi corespunde pietății omenești celei mai adânci; el folosește și de pernă inerției judecătorești. Legile cele

mai vechi izvorăsc din aceeași sălbăticie pe care se străduiesc s-o nfrânze; cele mai venerabile sunt și ele rezultat al forței. Orice lege prea des încălcată înseamnă că nu e bună; legislatorului îi revine sarcina să o abroge sau s-o modifice, ca nu cumva disprețul de care s-a acoperit atare nesăbuită prevedere să nu se extindă și asupra legilor mai echitabile.“

„– Popoarele care au pierit până acum, au pierit din lipsă de generozitate.“

„– Țineam ca cea mai năpăstuită dintre creaturi, sclavul care curăță haznalele orașelor, barbarul înfometat ce dă târcoale la frontiere să aibă interesul ca Roma să dureze. Mă îndoiesc că toată filozofia lumii va reuși să desființeze sclavia, cel mult i se va schimba numele. Oricum ar sta lucrurile, cumplitul fapt prin care omul e pus la discreția altui om, necesită să fie reglementat cu grijă prin lege. Am vegheat ca sclavul să nu fie marfă anonimă, vândută fără a se ține seama de legăturile de familie ce și le-a creat, obiectul drept de dispreț căruia judecătorul nu-i înregistrează mărturia decât după ce l-a supus torturii, în loc să i-o primească sub jurământ. Am interzis să fie constrâns la meserii dezonorante sau primejdioase, să fie vândut patronilor caselor de prostituție sau școlilor de gladiatori. Celor cărora le convin atari profesii pot să le practice de bunăvoie.“

„– Nici o lege nu-i prea dură când e vorba de a reduce numărul intermediarilor ce mișună prin orașe, categorie nerușinoasă și pântecoasă, rezemată de toate teșghelele și gata să submineze orice politică ce nu-i oferă avantaje imediate.“

„– Neconținutele mele vizite de lucru în centrele militare de pe frontiere erau doar o modalitate, printre multe altele de a menține armata pe picior de pace în stare de activitate folositoare.“

„– Cu riscul de a le face mai puțin mobile, voiam ca unitățile să prindă rădăcini în colțul de imperiu pe care se însărcinează să-l apere. Am legalizat căsătoriile veteranilor cu femeile barbare și le-am legitimat copiii.“

„– Am transformat toate construcțiile inutile la infermerii și azile pentru veterani. Se recrutau soldații la o vârstă mult prea tânără și erau ținuți sub arme până îmbătrâneau prea mult, lucru deopotrivă neeconomic și lipsit de omenie. Am schimbat radical o atare situație.“

„– Din douăzeci de ani de putere, doisprezece i-am petrecut fără domiciliu stabil. Ocupam rând pe rând palatele negustorilor din Asia, echilibratele case grecești, frumoasele vile dotate cu băi și încălzire centrală ale rezidenților romani din Galia, colibe sau ferme. Dintre toate, rămânea mereu cortul preferat, ușor cu arhitectura lui de pânză și frânghii.

Corăbiile nu erau mai puțin diverse decât domiciliile de pe uscat; aveam una a mea, înzestrată cu gimnaziu și bibliotecă, dar mă feream prea mult de orice fixare ca să mă las legat de vreo locuință, chiar mobilă.“

„– Singurul lux consta în viteză și în tot ce o condiționa; cei mai buni cai – trăsurile cu optimă suspensie – bagajele cât mai puțin stânjenitoare, veșmintele și accesoriile cele mai potrivite climatului.“

„– Un marș forțat de douăzeci de mile nu însemna nimic – o noapte nedormită o consideram prilej de cugetare. Pentru puțini oameni călătoria constituie o plăcere durabilă, ea fiind în esență negarea tuturor obiceiurilor, zdruncinarea perpetuă a oricărui prejudecăți.“

„– Trebuie să fac aici o mărturisire pe care n-am împărtășit-o nimănui; niciodată n-am avut sentimentul că aparțin în întregime unui loc, nici măcar Atenei mele preaiubite, nici chiar Romei.

Străin peste tot, nu mă simțeam nicăieri izolat.“

„– Ceea ce lumea cunoaște din viața mea sunt faptele dezvăluite de mine.“

„– Orașele dragi s-au născut din întâlnirile mele cu colțuri ale provinciilor! Plotinopolis se datorează nevoii de deschidere în Tracia de noi piețe, dar și dorinței pioase de a o cinsti pe Plotina (soția împăratului Traian), Hadrianoterai, un târg pentru exploatarea forestieră din Asia, ulterior a devenit refugiul meu de vară, pădurea fiind plină de vânat. Hadrianopolis din Epir, centru urban într-o regiune săracă. Hadrianopolis în Tracia așezare țărănească și militară, centru strategic la marginea ținuturilor barbare.“

„– Contactele avute cu artele barbare m-au făcut să cred că fiecare seminție se limitează la anumite teme, la anumite modalități printre modalitățile posibile.“

„– Am practicat mai mult sau mai puțin toate artele, dar cea a sunetelor este singura pe care am exersat-o fără întrerupere și în care-mi revendic o anumită pricepere.“

„– Am guvernat o lume infinit mai vastă decât în cea care trăise atenianul, am menținut pacea, am armat imperiul ca pe o corabie frumoasă căreia i-am întins pânzele pentru o călătorie ce va dura secole, am luptat cât am putut mai bine spre a favoriza sensul divinului în om, fără a-i sacrifica totuși omenescul. Fericirea mea era o răsplată.“

„– Prin Nerva și Traian, deveniți oficial tatăl și bunicul meu, mă alăturam celor doisprezece cezari înșiși, atât de maltratați de Suetonius.“

„– Acceptam războiul ca o cale către pace dacă negocierile nu puteau duce la nimic, aidoma medicului care recurge la cauterizare după ce a încercat

metode mai simple. Așa de complicate sunt treburile omenеști, încât domnia mea pașnică își va avea și ea perioadele ei de război.“

„– Am refuzat toate titlurile. În prima lună de guvernare senatul mi-a decernat fără să știu o lungă serie de nume onorifice, care, ca un șal cu franjuri atârână de gâtul unor împărați: Dacicul, Particul, Germanicul. Lui Traian îi plăcuseră zgomotele frumoase ale acestei muzici războinice. Le-am refuzat pe toate, am respins de asemenea provizoriu admirabilul titlu de Părinte al Patriei.“

„– Detestam masacrele în care fiara nu avea nici o șansă – îmi dădusem însă treptat seama de semnificația lor rituală, de efectele de purificare tragică ce le au asupra mulțimii inculte – vroiam ca prin splendoare, sărbătorile să le egaleze pe cele organizate de Traian.“

„– Îmi impuneam să gust scrima precisă a gladiatorilor cu condiția ca nimeni să nu fi fost obligat să practice atare meserie împotriva voinței lui.“

„– Am interzis băile mixte, motiv aproape nesfârșit de certuri.“

„– Am încercat să reduc numărul exorbitant de sclavi ai casei imperiale.“

„– Ura mea pentru dezordine a mers până acolo încât am ordonat să fie biciuți în plin Circ risipitorii înglodați în datorii.“

„– Pentru a nu-i egaliza pe oameni, am insistat asupra portului în oraș, a Togăi sau a laticlavei, veșminte incomode, ca tot ce este onorific.“

„– Am redus numărul atelajelor stânenitoare pe străzi, luxul de viteză, căci pietonul avansează mai repede decât o sută de atelaje, blocând cotiturile Căii Sacre.“

„– Gospodăream Roma ca pe o casă pe care stăpânul se gândește că o va putea părăsi, fără ca ea să aibă de suferit.“

„– Slăbiciunea femeilor ca și a sclavilor ține de statutul lor legal; forța lor își ia însă revanșa în mărunțșuri unde puterea pe care o exercită e aproape fără limită. Rar am văzut casă în care femeile să nu conducă – adesea am văzut conducând intendentul, bucătarul sau libertul.“

„– Am acordat femeii o libertate sporită în a-și gospodări avutul – posibilitatea de a lăsa prin testament sau de a moșteni. Am insistat ca nici o fiică să nu fie căsătorită fără consimțământul ei; violul legal este tot atât de respingător ca și celălalt. Căsătoria este marea lor tranzacție.“

„– O parte din relele societății provin din faptul că prea mulți oameni sunt rușinos de bogați ori săraci până la disperare. “

„– Am pus capăt scandalooasei situații a pământurilor lăsate în paragină de marii proprietari – orice

loc necultivat timp de cinci ani, va aparține în viitor celui ce se obligă să-l lucreze.“

„– Sprijinul acordat armatorilor a înzecit valoarea schimburilor externe; am reușit astfel să sporesc cu cheltuieli minime flota imperială.“

Voi prezenta în continuare o pagină din roman, în care Marguerite Yourcenar ne înfățișează cu deosebit talent personalitatea marelui împărat:

„Mă simțeam răspunzător de frumusețea lumii. Voiam ca orașele să dăinuiască splendide, aerisite, alimentate de ape limpezi, populate de ființe omenеști al căror trup să nu fie vătămat de pecețile mizeriei sau sclaviei, de diformitatea grăsimii unei vulgare bunăstări, ca școlarii să recite pe ton potrivit lecții deloc stupide, ca femeile în casele lor să vădească în mișcări un fel de demnitate maternă, de calm nezdruncinat: ca gimnaziile să fie frecventate de tineri inițiați în ale jocurilor și ale artelor, ca livezile să se umple de fructe sănătoase, iar ogoarele de recolte bogate. Doream ca imensitatea păcii romane să cuprindă totul precum muzica universului în rostogolirea lui, ca cel mai umil călător să poată colinda dintr-o țară sau continent într-altul, fără formalități jignitoare, fără primejdii peste tot, fiindu-i asigurat un minimum de legalitate, iar drumurile străbătute de numeroase atelaje. Dreptatea constituia echilibrul părților, ansamblul proporțiilor armonioase neclintit de nici un exces.“

Forța și Dreptatea nu erau altceva decât un instrument bine acordat în mâinile muzelor. Orice mizerii, orice brutalități trebuiau interzise ca tot atâtea insulte aduse frumosului trup al omenirii.“

Câți conducători de imperii ar fi putut dori și realiza mai mult decât a făcut-o acest împărat roman?

Istoria este săracă în asemenea exemple. În tot ce a înfăptuit Hadrian se resimte esența culturii grecești pe care a venerat-o.

Pacea și economia prosperă a imperiului au fost obiectivele principale ale domniei sale pe care le-a realizat cu succes.

Citind aceste memorii, rămâi surprins constatând că și astăzi, după aproape două mii de ani, multe probleme au rămas la fel de actuale. Când Hadrian a afirmat plin de convingere că sclavia nu va dispărea niciodată, a avut dreptate, deoarece ea a triumfat în secolul XX, iar acum ea continuă să existe sub alte forme.

Poate că aceste memorii ar trebui să fie citite de cei care au fost aruncați în fruntea popoarelor pentru a le conduce. Ar avea desigur multe lucruri de învățat.